

ADAM ZAMOJSKI

Tożsamość europejska – źródła naturalne i symboliczne

The Natural and Symbolic Sources of European Identity

ABSTRACT: The article describes the sources of European identity. It describes the theory of human mitochondrial DNA and the seven mothers of the population of the present-day Europe. It concludes with an outlook of the mitochondrial mothers of Europe heritage. It also describes in a synthetic form the symbolic sources of identity, like ancient Greek philosophy, Roman law, Christian religion, barbarian aspects of civilisation and the Age of Enlightenment.

KEYWORDS: European identity • Genographic Project • Bryan Sykes • mitochondrial DNA • Ancient Greece and Rome • Christianity • barbarity • Enlightenment

Tożsamość europejska ufundowana jest na takich symbolicznych źródłach jak: grecka filozofia, rzymskie prawo, religia chrześcijańska, Oświecenie. Coraz częściej też dostrzega się znaczenie barbarzyńskich korzeni europejskiej tożsamości. Na tożsamość można spojrzeć także przez pryzmat jej źródeł naturalnych, takich jak na przykład przestrzeń geograficzna, tu jednak napotykaamy szereg problemów.

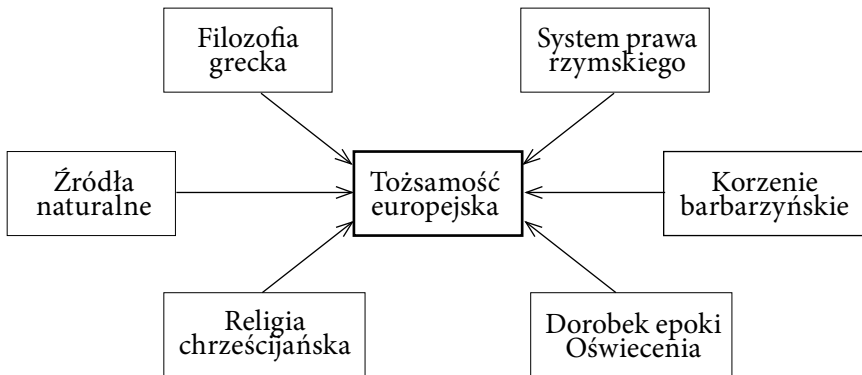
Profesor Eugeniusz Górski zauważa, iż na krańcach kontynentu, zwłaszcza w Hiszpanii i Rosji, dosyć często rozważano kwestie stopnia powiązania danego kraju z Europą. Pojawiały się tam też głosy kwestionujące w pełni europejski charakter własnej historii i kultury. Właściwie tylko we Francji nie było wątpliwości co do jej europejskiego charakteru. Francja też przez wiele lat kształtowała i narzucała innym zmitologizowaną normę europejskości, w ramach której Europa przechodziła w Azję między Polską a Rosją oraz na Bałkanach, zaś Afryka rozpoczęła się już za Pirenejami¹.

¹ E. Górski, *Europa w historii i świadomości hiszpańskiej*, [w:] *Europa homogeniczna czy komplementarna – recepta na zjednoczenie*, red. R. Stefański, A. Zamojski, Toruń – Kielce 2009, s. 56; por. E. Górski, *Europe in Spanish History and Thought*, "Dialogue and Universalism", Vol. XIX, No. 6–7/2009, *Spain, Poland and Europe*, ed. by E. Górski, Warszawa 2009, s. 21–22.

Z drugiej strony, pogląd ten jednak korespondował z rozpowszechnionym do niedawna na Półwyspie Iberyjskim, utrwalonym przez skomplikowaną historię – dziś już przewyższonym kompleksem niższości narodowej Hiszpanii i Portugalii względem Europy².

Na naturalne źródła tożsamości można również spojrzeć pod kątem efektów, których dostarczyła realizacja *Genographic Project* rozpoczętego w 2005 roku. W jego ramach międzynarodowy zespół naukowców wykorzystujących najnowocześniejsze technologie mapowania mitochondrialnego DNA, uzyskał wgląd w historię migracji gatunku ludzkiego oraz określił genetyczne pochodzenie i zróżnicowanie ludzkości, w tym specyfikę bagażu genetycznego mieszkańców kontynentu europejskiego³.

Rysunek 1. Schemat blokowy źródeł tożsamości europejskiej

Źródło: A. Zamojski, *W poszukiwaniu tożsamości europejskiej*, [w:] *Europejskie stosunki narodowościowe. Aspekty duchowe i materialne*, B. Nitschke (red.), Zielona Góra 2010, s. 152.

1. Źródła naturalne

Europejskość kojarzy się przede wszystkim z kontynentem, czyli konkretną przestrzenią geograficzną. Mityczna Europa, od której przestrzeń owa wzięła swoją nazwę, (choć są oczywiście i inne poglądy na ten temat) była córką Agenora, władcy Tyru, porwaną przez Zeusa pod postacią śnieżnobiałego byka, z Fenicji na Kretę. Tam księżniczka miała urodzić Minosa, legendar-

² *Idem*, *O demokracji w Hiszpanii (1975–1995)*, Warszawa 1997, s. 33.

³ <https://genographic.nationalgeographic.com/for-scientists/> (2013–01–17).

nego króla, od którego imienia wywodzi swą nazwę cywilizacja minojska stojąca u genezy naszej europejskiej cywilizacji⁴. Na temat takiego właśnie pochodzenia nazwy naszego kontynentu dywaguje w księdze czwartej *Dziejów* Herodot⁵.

Po raz pierwszy Europa jako nazwa geograficzna pojawiła się w Grecji pod koniec VIII wieku p.n.e., w homeryckim utworze poetyckim *Hymn do Apollona Pytyjskiego*⁶. Europa jest więc przede wszystkim przestrzenią, w ramach której zachodzą liczne procesy kulturotwórcze, formują się systemy wartości. Europa jest miejscem, w którym powstają i rozwijają się idee⁷.

Europejczycy swoją tożsamość mogą budować także w oparciu o inne źródła naturalne, występuje bowiem daleko idąca homogeniczność genetyczna ludności zamieszkującej jej obszar. Potwierdzają to wyniki badań prowadzonych w ciągu ostatnich dwóch dekad przez Bryana Sykesa, profesora genetyki człowieka z Oksfordu, a zarazem prezesa firmy Oxford Ancestors zajmującej się ustalaniem pochodzenia i migracji przodków w dowolnym miejscu na świecie dzięki wykorzystaniu technologii opartych na analizie DNA⁸. Bryan Sykes swój rozgłos zawdzięcza badaniom mającym na celu sprawdzenie autentyczności domniemanych doczesnych szczątków Romanowów: cara Mikołaja II, jego żony carycy Aleksandry oraz ich pięciorga dzieci. Sykes potwierdził ich autentyczność wykazując obecność w nich „carskich” genów. Odnaleziony materiał genetyczny porównał z DNA żyjących krewnych ostatniego cara Rosji. Jego badania ostatecznie potwierdziły, iż 16 lipca 1918 roku carską rodzinę stracono wraz z lekarzem i trojgiem służących w piwnicach domu w Jekaterynburgu, w którym więzili ich bolszewicy. Władze sowieckie starały się rzecz jasna zatrzeć ślady zbrodni, grzebiąc carską rodzinę w dwóch bezimiennych mogiłach. Dopiero w 1991 r. odnaleziono ciała cara i carycy oraz trójki dzieci. Część rodziny Romanowów zakwestionowała wówczas wyniki badań DNA, ponieważ w mogile nie było ciał dwojga dzieci – Aleksieja i Marii. W 2007 r. pod Jekaterynburgiem znaleziono ich szczątki, co potwierdziła analiza DNA przeprowadzona w klinice University of Massachusetts. Tym razem DNA

⁴ Na ten temat zob.: A. Zamojski, *The Origin of Europe. The Minoan Civilization, "Dialogue and Universalism"*, Vol. XIX, No. 6–7/2009, *Spain, Poland and Europe*, ed. E. Górski, *op.cit.*, s. 115–125; A. Zamojski, *Релвантність источников європейської самотождественности*, "Studia methodologica", Випуск 26, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль 2009, s. 6–7.

⁵ Herodot, *Dzieje*, Warszawa 1954, s. 290.

⁶ J. Wojtanowicz, *Europejska przestrzeń geograficzno-kulturowa*, Lublin 2008, s. 9.

⁷ F. Gołembski, *Tożsamość europejska (aspekty teoretyczne)*, [w:] *Tożsamość europejska*, red. F. Gołembski, Warszawa 2005, s. 38.

⁸ <http://www.oxfordancestors.com/> (2013–01–17).

odnalezionych kości zgadzało się z kodem genetycznym członków rodziny, którzy spoczywają w soborze Pietropawłowskim. Zakończyło to ostatecznie długi spór o ich autentyczność⁹.

Bryan Sykes w trakcie swoich badań przeprowadził analizę mitochondrialnego DNA dziedziczonego w linii żeńskiej, łącząc najnowsze odkrycia biochemii i genetyki z wiedzą antropologiczną, archeologiczną i historyczną. Analizie poddano DNA zawarty w mitochondriach – organellach komórkowych, w których substancje pokarmowe przetwarzane są w energię wykorzystywaną przez komórkę. W przeciwieństwie do DNA jądrowego, które tworzą wiązki długich włókien, składających się z osłoniętej białkami podwójnej helisy, mitochondrialne DNA występuje w postaci małych, dwuniciowych kolistych cząsteczek. O ile DNA jądrowe koduje w przybliżeniu 30–50 tys. genów, czyli większość informacji potrzebnej do tego, aby powstał człowiek, o tyle DNA mitochondrialne zawiera tylko 37 genów. Genom mitochondrialny jest najbardziej podobny u rodzeństwa, ponieważ zawarte w nim geny ulegały mutacjom w ciągu zaledwie jednego pokolenia. Stopień podobieństwa tego typu DNA sukcesywnie maleje, gdy przechodzimy w genealogii od kuzynów mających wspólną babkę do kuzynów spokrewnionych jedynie przez prababkę itd. Im głębiej sięgamy w przeszłość rodowodową, tym krąg osób spokrewnionych w linii matki staje się szerszy, aż w końcu obejmuje wszystkich obecnie żyjących ludzi¹⁰.

Sykes opracował mapę genetyczną prehistorycznej Europy. Zlokalizował siedem rejonów gdzie prawdopodobnie żyły pramatki wszystkich współczesnych Europejczyków. Było to konsekwencją długiego marszu, który rozpoczął się w Afryce od 70 tys. do 50 tys. lat temu¹¹. Sykes uważa, iż: „Prawie każdy Europejczyk może znaleźć w sobie ślady nienaruszonej genetycznej więzi [...] prowadzącej w zamierzchnią przeszłość, do jednej z zaledwie siedmiu kobiet”¹², do siedmiu „matek Europy”.

Ponad 95% współczesnych Europejczyków pasuje do jednej z siedmiu wyodrębnionych przez Sykesa grup. Wiek grup obliczono uśredniając liczbę mutacji wykrytych u wszystkich współczesnych członków siedmiu klanów. To dało możliwość ustalenia, ile razy tzw. zegar molekularny wybił w każdej z tych grup. Pojęcie zegara molekularnego zrodziło się z obserwacji, zgodnie z którymi częstość mutacji punktowych (zmian w pojedynczych parach nukleotydów DNA) jest w ciągu długich okresów tak ustabilizowana, że może

⁹ *Szczątki cara*, „Wprost”, nr 23, 8 czerwca 2008, s. 68.

¹⁰ Zob. R. L. Cann, A. C. Willson, *Afrykański rodowód ludzkości*, [w:] *Ewolucja człowieka. Nowe spojrzenie*, „Świat Nauki”, Wydanie specjalne, nr 3 2003, s. 56–63.

¹¹ D. Dobbs, *Niespokojne geny*, „National Geographic”, nr 1 (160), Styczeń 2013, s. 46.

¹² B. Sykes, *Siedem matek Europy*, Warszawa 2002, s. 17.

służyć do określania czasu, który upłynął od dywergencji linii wywodzących się ze wspólnego pnia. Znając tempo tykania zegara molekularnego, możemy obliczyć wiek każdego klanu. Stare grupy po prostu zakumulowały więcej zmian, zegar molekularny odliczył więcej uderzeń. Młodsze grupy nie miały tak wiele czasu, w wyniku czego sekwencje DNA ludzi do nich należących wykazują więcej podobieństw¹³.

Tabela 1. Mitochondrialne pramatki współczesnych Europejczyków¹⁴

Założycielka klanu	Czas życia założycielki klanu	Terytorium działania klanu	Populacja współczesnych potomków (% ludności Europy)	Miejsce życia współczesnych potomków
Ursula	43 tys. p.n.e.	dzisiejsza Grecja	11%	Wielka Brytania, Skandynawia
Xenia	23 tys. p.n.e.	pas równin od Brytanii do Kazachstanu	6% (oraz 1% Amerykanów)	wschodnia oraz środkowa część Europy; Francja, Wielka Brytania
Helena	18 tys. p.n.e.	południe Francji	41%	najliczniejsi na północy Hiszpanii i południu Francji
Velda	15 tys. p.n.e.	północna Hiszpania	5%	zachodnia oraz północna część Europy, Finlandia i północna Norwegia
Tara	15 tys. p.n.e.	Toskania	9%	południowa i zachodnia część Europy; najliczniejsi w Irlandii oraz Anglii
Katrine	13 tys. p.n.e.	północne Włochy nad Adriatykiem	6%	wybrzeże Morza Śródziemnego, środkowa i północna część Europy
Jasmine	8 tys. p.n.e.	Bliski Wschód, dzisiejsza Syria	17%	wybrzeże Morza Śródziemnego; pas od wschodniego wybrzeża Bałtyku, przez zachodnią Rosję do Kaukazu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie B. Sykes, *Siedem matek Europy*, Warszawa 2002, s. 153–205; Z. Wojtasiński, *Skąd pochodzą Polacy*, „Wprost”, nr 9, 5 marca 2006, s. 65–71.

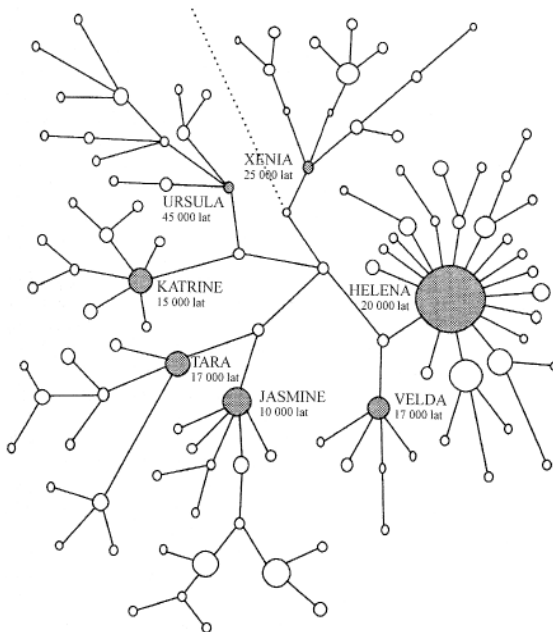
¹³ A. Zamojski, *Materialne źródła tożsamości europejskiej*, [w:] *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*, red. J. Bekasiński, A. Sepkowski, E. Ponczek, Włocławek 2007, s. 131.

¹⁴ A. Zamojski, *Dziedzictwo genetyczne Europejczyków – mit polityczny czy fakt naukowy?*, [w:] *Mity historyczno-polityczne, wyobrażenia zbiorowe, polityka historyczna*, Studia i materiały, Tom I, red. E. Ponczek, A. Sepkowski, Toruń 2010, s. 69.

Siedmiu grupom przypisano wiek z przedziału od 45 tys. do 10 tys. lat przed chwilą obecną¹⁵. Podane liczby odnoszą się do tego, jak wiele czasu musiało upłynąć, by w pojedynczej sekwencji założycielskiej pojawiły się wszystkie mutacje, jakie znaleźliśmy w danej grupie. Pojedyncza sekwencja założycielska, stanowiąca rdzeń każdej z siedmiu grup, w każdym przypadku należała do jednej kobiety. W ten sposób wiek, jaki przypisano grupom mówi nam, w którym momencie w przeszłości rzeczywiście żyło siedem konkretnych kobiet, matek klanów: Ursuli, Xeni, Heleny, Veldy, Tary, Katriny i Yasminy. Bryan Sykes w *Siedmiu matkach Europy* przedstawił sylwetki założycielek klanów, ustalił czas, w którym żyły, scharakteryzował przypuszczalny tryb życia i środowisko przyrodnicze, podał także procentowe wskaźniki mówiące o prawdopodobnej liczbie współczesnych potomków poszczególnych „córek Ewy”¹⁶.

Pochodzenie genetycznych matek ludności współczesnej Europy przedstawiono na rys. 2.

Rysunek 2. Genealogia siedmiu „matek Europy”

Źródło: B. Sykes, *Siedem matek Europy*, Warszawa 2002, s. 207.

¹⁵ Por. B. Sykes, *Przekleństwo Adama. Przyszłość bez mężczyzn*, Warszawa 2007, s. 109.

¹⁶ Zob. *Idem, Siedem matek Europy, op.cit.*, s. 153–205.

Każde z kółek reprezentuje konkretną sekwencję mitochondrialnego DNA, zaś wielkość każdego z nich odpowiada liczbie ludzi posiadających tę sekwencję. Linie łączące kółka reprezentują mutacje mtDNA. Im dłuższa linia, tym więcej mutacji dzieli poszczególne sekwencje reprezentowane przez kółka. Schemat w założeniu ma dokładnie oddawać relacje pomiędzy różnymi sekwencjami występującymi współcześnie w Europie. Każda linia oznacza kobiecy rodowód wyznaczony przez DNA. Można nie tylko dostrzec związki między sekwencjami w obrębie jednego klanu, ale także relacje pomiędzy klanami. Widać, że klany Heleny i Veldy są bardzo blisko związane. Mają one wspólnego przodka, symbolizowanego przez małe kółko, z którego rozchodzą się rodowody klanów. Jasmine i Tara też mają wspólnego przodka, podobnie jak Ursula i Katrine. Z wyjątkiem przodka Heleny i Veldy wszyscy wspólni przodkowie żyli dużo wcześniej, niż współcześni ludzie dotarli do Europy, większość żyła przypuszczalnie na Bliskim Wschodzie. Nieco powyżej środka rysunku widnieje wspólny przodek wszystkich Europejczyków, w miejscu, w którym Xenia oddziela się od reszty grupy. Przez tę kobietę cała Europa łączy się z resztą świata. Powiązanie to uwidacznia przerywana linia¹⁷. Korzenie autochtonicznych mieszkańców Europy sięgają więc, jak wynika z powyższego wywodu, okresu górnego paleolitu.

2. Źródła symboliczne

Przestrzeń europejska o wymiarze symbolicznym ma charakter dynamiczny i niepokrywający się ściśle z przestrzenią naturalną. Człowiek oddziałując na przestrzeń symboliczną, niejako konstytuuje ją. Właśnie z tego względu europejska przestrzeń symboliczna w poszczególnych okresach historycznych ulegała zmianom¹⁸.

Każda kultura wytwarza swoją własną przestrzeń symboliczną opartą o elementy składające się na odróżnialny od innych, w miarę jednorodny, system kulturowy. Jest on zakorzeniony w konkretnym systemie aksjologicznym, będącym podstawą dla funkcjonowania danej kultury. Poprzez tożsamość europejską wyraża się więc duchowa wspólnota mieszkańców Europy.

2.1 Starożytna Grecja

Genezy tożsamości europejskiej poszukuje się w starożytnej Grecji, akcentując znaczenie greckiej myśli filozoficznej i wzorów demokratycznych. Ma się tu na uwadze zarówno kulturę ateńską (helleńską), klasyczny okres,

¹⁷ *Ibidem*, s. 208.

¹⁸ F. Gołembski, *Tożsamość europejska (aspekty teoretyczne)*, *op.cit.*, s. 46, 49.

w którym powstaje kanon wartości charakterystycznych dla ducha greckiego oraz hellenistyczną, związaną z podbojami Aleksandra Macedońskiego, okres otwarcia się wartości klasycznych na świat obcych kultur. W efekcie dochodzi w Helladzie do przyjęcia modelu synkretycznego, odwołującego się do wielu systemów wartości¹⁹.

To właśnie w Grecji pojawiły się załączki rozwoju cywilizacji europejskiej, wnosząc do niej trwałe wartości kultury (teatr z metaforą „pustej ramy”), sztuki (pierwsza estetyka europejska Protagorasa i szkoły sofistycznej) i filozofii hellenistycznej (nurty przyrodniczy i humanistyczny starożytnej filozofii greckiej) oraz próby działań „międzypaństwowych”. To na jej terenie zrodziły się trwałe idee filozoficzne oraz zasadnicze pojęcia wiedzy o państwie i polityce (demokracja, arystokracja, monarchia, koncepcje degeneracji ustrojów politycznych). Starożytni Grecy próbowali niemal wszystkiego: od demokracji i wolności po tyranie, od gorliwej wiary i metafizyki po cynizm, sceptycyzm i rozważania naukowe. To filozofowie greccy, a zwłaszcza Sokrates, Platon i Arystoteles, stworzyli podstawy wiedzy dla myślicieli i pisarzy politycznych całej Europy²⁰. Tego pierwszego (Sokratesa) porównuje się wręcz do osoby Chrystusa, o czym zajmująco pisze Pierre Hadot w pracy *Czym jest filozofia starożytna?*²¹. Co do pozostałych dwóch filozofów, to według Hegla (*Wykłady z historii filozofii*) „Jeżeli są tacy, którzy zasługują na miano nauczycieli rodzaju ludzkiego, to są nimi właśnie Platon i Arystoteles”²². Nie jest absolutnie przesadą stwierdzenie Alfreda Northa Whiteheada, iż cała filozofia europejska jest tak naprawdę ciągiem przypisów do Platona.

Starożytnej Grecji zawdzięczamy wspomniany wyżej, tak istotny dla nas wynalazek demokracji. Ten bez wątpienia ważny składnik kultury greckiej musiał mieć wpływ na formowanie się antycznej przestrzeni kulturowej. Przestrzeń ta stała się z kolei jednym z fundamentów tożsamości europejskiej.

2.2 Starożytny Rzym

Tożsamość europejska od VIII w. p.n.e. kształtowała się także w starożytnym Rzymie. Według tradycji Wieczne Miasto założono w 753 roku p.n.e. Rzym przeszedł swoistą metamorfozę ustrojową od systemu republikań-

¹⁹ *Ibidem*, s. 50.

²⁰ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej*, Warszawa 2003, s. 23; por. K. Łastawski, *Historia integracji europejskiej*, Toruń 2006, s. 15–17.

²¹ P. Hadot, *Czym jest filozofia starożytna?*, Warszawa 2000, s. 49–50.

²² Podają za: G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, T. II. *Platon i Arystoteles*, Lublin 1996, s. 23.

skiego, kiedy to próbowano budować demokratyczny ustrój zapewniający szeroką reprezentację Rzymian we władzach, do systemu monarchicznego ustanawiającego jednowładztwo cezara cieszącego się statusem boskim. Transformacja dokonała się za sprawą Gajusza Juliusza Cezara (100–44 r. p.n.e.), który przejął pełnię władzy w Rzymie, i jego spadkobiercy Oktawiana Augusta (63 r. p.n.e.–14 r. n.e), który wprowadził boski kult własnej osoby²³. W epoce późnego Cesarstwa Rzym stał się wręcz monarchią typu orientalnego²⁴.

Rzym zasymilował grecką tradycję filozoficzną i religię (panteon bóstw), ale to tam powstał oryginalny system prawa rzymskiego, będący podstawą współczesnych kodeksów. Według Andrzeja Chodubskiego wartości greckie zostały na gruncie rzymskim wzbogacone o: „1. Wymiar prawa, 2. Władzy państwowej, 3. Porządku społecznego, 4. Ładu międzynarodowego”²⁵.

Franciszek Gołębski zauważa, iż dla rzymskiego obrazu świata charakterystyczne jest dążenie do ładu i porządku, który jest postrzegany przede wszystkim jako zespół obowiązujących norm. Prawo staje się tu zasadą generującą ład społeczny. Dzięki Rzymowi w życiu publicznym Europy podstawową rolę zaczęła odgrywać norma prawna, przy czym podstawy nowego porządku prawnego w dużym stopniu miały charakter sekularny. Ponadto po raz pierwszy w historii pojawiła się norma prawna odnosząca się do wymiaru jednostkowego (testament). Był to znaczący zwrot cywilizacyjny, ponieważ oznaczało to w praktyce usankcjonowanie normą prawną zdolności jednostki do decydowania o własnej woli. Do osiągnięć cywilizacji rzymskiej trzeba także zaliczyć system sądowniczy oraz rozwiązania formalne stosowane w procedurach legislacyjnych²⁶.

Należy w tym miejscu zauważyć, że według Ewy Wipszyckiej Grecy i Rzymianie tworzyli tak na prawdę jedną, a nie dwie cywilizacje – to, co ich łączyło, było bowiem ważniejsze od tego, co ich różniło. Cywilizacja antyczna zrodzona w początkach I tysiąclecia p.n.e. trwała aż po czas załamania się starożytnego porządku w basenie Morza Śródziemnego przypadającego w zależności od obszaru na wieki od V do VII²⁷. Dodajmy za Eugeniuszem

²³ F. Gołębski, *Cywilizacja europejska*, Warszawa 2012, s. 51.

²⁴ H.-I. Marrou, *Zmierzch Rzymu czy późna starożytność? III–VI wiek*, Warszawa 1997, s. 22.

²⁵ A. Chodubski, *O tożsamości cywilizacji europejskiej*, [w:] *W kręgu cywilizacji europejskiej. Praca ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Piskozubowi w 40-lecie pracy naukowej*, Toruń 1999, s. 22.

²⁶ F. Gołębski, *Cywilizacja europejska*, *op.cit.*, s. 53.

²⁷ E. Wipszycka, *Miejsce dorobku antyku w dziedzictwie kulturowym cywilizacji europejskiej*, [w:] *Cywilizacja europejska – wykłady i eseje*, red. M. Koźmiński, Warszawa 2004, s. 17.

Górskim, iż właśnie w starożytnej Grecji i Rzymie należy szukać genezy procesu współczesnej globalizacji²⁸.

Imperium Romanum od swych początków w VIII w. p.n.e. do zdobycia Rzymu w V w. n.e. trwało ok. 1200 lat. W tym czasie Rzym stworzył oryginalne wartości cywilizacyjne budujące tożsamość Europy. Pojawiła się w nim przede wszystkim nowa jakość w postaci systemu rzymskiego prawa.

2.3 Chrześcijaństwo

Ważnym symbolicznym źródłem tożsamości europejskiej jest chrześcijaństwo. Judaistyczna geneza tej religii sięga Antyku. Chrześcijaństwo niosło Dobrą Nowinę o zbawieniu w Jezusie Chrystusie światu hellenistycznemu²⁹, ale i przejmowało od religii antycznych ich święte miejsca oraz różnorakie praktyki i formy kultu (procesje, pielgrzymki, relikwie)³⁰. Kształtowanie się chrześcijańskiego systemu wartości jest już jednak ściśle związane z europejskim Średniowieczem. Za podstawę tego deontologicznego systemu etycznego o heteronomicznych źródłach uznaje się prawo naturalne w ujęciu św. Tomasza z Akwinu. Opiera się ono na dekalogu oraz tzw. cnotach św. Pawła („Żyda z Tarsu”, jak sam siebie nazywał³¹) – wierze, nadziei i miłości. Ten istotny dla kształtującej się tożsamości europejskiej element, dzięki uniwersalizacji założeń, co w dużej mierze zawdzięczamy właśnie Pawłowi z Tarsu, szybko stał się religią powszechną³². Edykt Mediolański cesarza Konstantyna Wielkiego z 313 r., w myśl którego chrześcijaństwo stało się legalną i tolerowaną religią³³, otworzył drogę do uznania tego monoteizmu za państwową religię Imperium Romanum. Doszło do tego w 391 r., za cesarza Teodozjusza I Wielkiego. Po ostatecznym upadku Rzymu chrześcijaństwo stając się depozytariuszem kultury antycznej uzyskało jeszcze większy wpływ na dzieje Europy i jej tożsamość³⁴.

Według Jana Pawła II

„ewangelizacja stworzyła Europę, dała początek cywilizacji narodów i ich kulturze. Szerzenie wiary na kontynencie sprzyjało tworzeniu się

²⁸ E. Górski, *Globalization, Universalism and Changes in the World-System*, „Dialogue and Universalism” Vol. XVII, No. 3–4/2007, *Universalism in Polish Thought*, ed. by E. Górski, Warszawa 2007, s. 85.

²⁹ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1995, s. 96.

³⁰ A. Flis, *Chrześcijaństwo i Europa. Studia z dziejów cywilizacji Zachodu*, Kraków 2003, s. 132.

³¹ P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, Gdańsk 1993, s. 52.

³² F. Gołembski, *Tożsamość europejska (aspekty teoretyczne)*, op.cit., s. 51.

³³ M. Hart, *100 postaci, które miały największy wpływ na dzieje ludzkości. Ranking*, Warszawa 1994, s. 176.

³⁴ Por. F. Gołembski, *Cywilizacja europejska*, op.cit., s. 63.

poszczególnych narodów europejskich, zasiewając w nich ziarna kultur o różnorodnych rysach, ale powiązanych wspólnym dziedzictwem wartości zakorzenionych w Ewangelii. W ten sposób rozwijał się pluralizm kultur narodowych na fundamencie wartości uznawanych na całym kontynencie. Tak było w pierwszym tysiącleciu i tak w jakiejś mierze, pomimo podziałów było również w drugim tysiącleciu: Europa żyła jednością wartości fundamentalnych w wielości kultur narodowych.”³⁵

Należy zauważyć, że od zaakcentowania związku Europy z chrześcijaństwem swój pontyfikat rozpoczął również następca Jana Pawła II. Kardynał Joseph Ratzinger obierając na konklawe imię Benedykt XVI nawiązał do św. Benedykta z Nursji, ogłoszonego w roku 1964 przez papieża Pawła VI patronem Europy³⁶.

2.4 Korzenie barbarzyńskie

Sprowadzanie rodowodu kultury europejskiej tylko do chrześcijaństwa i dziedzictwa grecko-rzymskiego nie wydaje się właściwe. Karol Modzelewski w swoich publikacjach akcentuje znaczenie barbarzyńskich aspektów europejskiej tożsamości. Uważa on, że „bez rozpoznania tych korzeni nie da się zrozumieć ani złożonej historii, ani trwającej do dziś kulturowej różnorodności Europy”³⁷.

Wiele wskazuje na to, iż na oblicze Europy duży wpływ wywarło dziedzictwo plemion określanych przez Greków *barbaroi*, a przez Rzymian *barbari*³⁸, wspólnot plemiennych zamieszkujących krainy określane przez Rzymian wspólną nazwą *barbaricum* (barbarzyństwo), za północną granicą Cesarstwa Rzymskiego (na wschód od Renu, na północ od Alp, za Dunajem). Dziedzictwo ludów celtyckich, germańskich, słowiańskich, bałtyjskich czy ugrofińskich. Największy dystans dzielił od kultury śródziemnomorskiej terytoria, które znajdowały się poza kręgiem rzymskiej i karolińskiej sukcesji (obszar Skandynawii, Polski, Czech, Węgier, Rusi i południowej Słowiańszczyzny)³⁹.

Zdaniem Karola Modzelewskiego za przykład wpływu plemion barbarzyńskich na cywilizację europejską można uznać chociażby ustrój

³⁵ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 96–97.

³⁶ S. Sowiński, R. Zenderowski, *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*, Wrocław 2003, s. 36.

³⁷ K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004, s. 8.

³⁸ L. A. Tyszkiewicz, *Barbarzyńcy w Europie. Studia z późnego antyku i wczesnego średniowiecza*, Wrocław 2007, s. 7.

³⁹ K. Modzelewski, *Barbarzyńskie korzenie Europy*, [w:] *Cywilizacja europejska – wykłady i eseje, op.cit.*, s. 33.

sądownictwa amerykańskiego, czyli właściwie wczesnośredniowieczną tradycję anglosaską, która zawędrowała do Ameryki. W amerykańskim wymiarze sprawiedliwości sędzia nie orzeka o winie. Czyni to ława przysięgłych złożona z wylosowanych obywateli, której werdykt musi być jednomyślny. Według K. Modzelewskiego podobnie miało to wyglądać w salickim prawie germańskich Franków na początku VI w., gdzie na czele sądu stał przywódca lokalnej wspólnoty wiecowej zwany *tunginem*. Wspólnota miała też własny zespół *rachinburgów* „mówiących prawo”, których obowiązkiem było wydanie jednomyślnego werdyktu. Wyrok ten był następnie przez akklamację zatwierdzany przez uczestniczących w wiecu⁴⁰. Dotyczyć to ma również instytucji wendety sycylijskiej i korsykańskiej oraz zemsty rodowej w Kosowie i Albanii. Praktyki te są zdaniem Karola Modzelewskiego identyczne z tzw. *wrózdką* w świecie starogermańskim i starosłowiańskim⁴¹.

O królu Ostrogotów Teodoryku Wielkim pisze się, iż godził kulturę rzymską z tradycją germańską, tak na polu politycznym, jak i kulturalnym. Z jednej strony miał naśladować osiągnięcia rzymskiego Wschodu i Zachodu, z drugiej przemycać germańskie obyczaje. W efekcie doprowadził do powstania mieszanki kultur, której ślady zachowały się w dokumentach z VI wieku, a także w materialnych pozostałościach odnajdywanych przez archeologów⁴².

W związku z popularnością ideologii Ruchu New Age widoczny jest w Europie renesans zainteresowania eklektycznymi kultami pogańskimi, w obrębie których akcentuje się więź z naturą. Zwłaszcza, że moralność i wskazania etyczne (sprowadzające się zwykle do reguły „rób, co chcesz, ale nikogo nie krzywdź”) nie są zbyt skomplikowane i wymagające. Kulty te odwołują się zarówno do męskiego, jak i do żeńskiego pierwiastka boskości⁴³. W tym ostatnim wypadku należy mieć na uwadze przede wszystkim neolityczną religijność Wielkiej Bogini Matki⁴⁴.

Nie ma takiego miejsca w Europie, w którym barbarzyńcy nie pozostawiliby swojego śladu. Kultura barbarzyńska jest więc siłą rzeczy istotnym składnikiem europejskiego dziedzictwa.

⁴⁰ Por. K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, *op.cit.*, s. 98–104.

⁴¹ K. Modzelewski, *Pierwiastki plemienne, czyli co nam dali barbarzyńcy*, „National Geographic”, nr 3 (102), Marzec 2008.

⁴² D. Długosz, *Barbarzyńcy w Północnej Italii*, Warszawa 2010, s. 111.

⁴³ A. Zamojski, *New Age. Filozofia, religia i paranauka*, Kraków 2002, s. 91.

⁴⁴ Na temat religijności Wielkiej Bogini zob. A. Wierciński, *Magia i religia. Szkice z antropologii religii*, Kraków 2010, s. 225–239.

2.5 Oświecenie

Na kształtowanie się tożsamości europejskiej przemożny wpływ wywarła również epoka Oświecenia, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku takich filozofów francuskich jak Wolter, Monteskiusz, La Mettrie, Diderot, Helwecjusz, Rousseau czy Condorcet. Głównymi ideami epoki Oświecenia były: dążenie do osiągnięcia możliwie największej rozumności (rozum jako arbiter we wszystkich sprawach), wyzwolenie umysłu z błędów i uprzedzeń (obwinianie chrześcijaństwa o krępowanie umysłu więzami ciemnoty, nietolerancji i fanatyzmu), doskonalenie się ludzkości (idea postępu), powrót do natury (idea Natury o matczynym obliczu i „dobrego dzikusa”, materiału dla edukacyjnych zabiegów oświeconych wychowawców)⁴⁵.

Według Andrzeja Chodubskiego przełomowym momentem w rozwoju cywilizacji europejskiej była rewolucja francuska. Przyniosła ona co prawda ze sobą terror, anarchię, zagrożenie utratą własności, ale wprowadziła gwarancję praw jednostki. W jej następstwie ukształtował się nowy kulturowo-cywilizacyjny ład zwany kapitalizmem oraz upowszechniono idee liberalizmu. Na początku XIX w. opowiedziano się za: przyznaniem jednostce szerokiej wolności (ryzykując upowszechnienie postaw libertyńskich), powiązaniem życia z prawami wolnego rynku (ryzykując niepewnym efektem działania „niewidzialnej ręki rynku”), ograniczeniem roli państwa do sfery obrony interesów i praw jednostki (państwo jako „stróż nocny” czuwający nad ochroną suwerenności wewnętrznej i zewnętrznej), nadaniem wysokiej rangi prawu – regulatorowi norm życia społeczno-politycznego i ekonomicznego, odrzuceniem tradycyjnych norm życia społeczno-politycznego – zwłaszcza uprzywilejowujących niektóre grupy społeczne. Opowiedziano się w końcu za obniżeniem rangi moralności tradycyjnej podejmując tym samym ryzyko odwrotu od wskazań etyki deontologicznej – opartej na powinnościach (etyki o bezwzględnym charakterze obowiązywania), ku wskazaniom etyk konsekwencjonalistycznych – opartych na skutkach działań (etyk mniej lub bardziej relatywnych)⁴⁶.

Zdaniem Ewy Bieńkowskiej Oświecenie postawiło przed ludźmi problem stosunku sacrum i profanum, problem wychodzenia Europy z cywilizacji chrześcijańskiej. „Wyjście z cywilizacji chrześcijańskiej oznacza, że Objawienie, które przedtem traktowano jako rodzaj systemu współrzędnych obejmujących bez wyjątku całą rzeczywistość, ustępuje

⁴⁵ Z. Drozdowicz, *Filozofia Oświecenia*, Warszawa 2006, s. 10–12.

⁴⁶ Por. A. J. Chodubski, *Europejska uniwersalizacja kulturowa a współczesny proces unifikacji świata*, [w:] *Tożsamość europejska – wielokulturowość – globalizacja*, op.cit., s. 19.

miejsca innym, niezależnym układom odniesienia: w poznaniu, w polityce, w kulturze⁴⁷.

Oświecenie niejako zmusiło Europejczyków do przemyślenia spłotu religijnych i pozareligijnych pierwiastków w życiu człowieka. Problem powyższy stanie się motorem napędowym nowoczesności.

3. Zakończenie

Podsumowując rozważania dotyczące symbolicznych źródeł tożsamości europejskiej należy stwierdzić, iż wiele wskazuje na to, że czas homogenicznej kulturowo, chrześcijańskiej Europy powoli dobiega końca. Ma to z jednej strony związek z ateizacją i postępującym indyferentyzmem religijnym Europejczyków, które są wypadkową upowszechnienia idei oświeceniowych, z drugiej zaś z demograficzną ekspansją konkurencyjnej cywilizacji arabskiej odwołującej się do religijności islamskiej.

W Wielkiej Brytanii, Niemczech, Holandii, Szwecji oraz Danii do kościoła chodzi dziś mniej niż 10% ludności. Zdecydowana większość mieszkańców wspomnianych państw w kościele w ogóle nie bywa. Coraz częściej rezygnuje się też z symboliki chrześcijańskiej. W Brukseli na przykład zamiast tradycyjnej bożonarodzeniowej choinki, na zabytkowym rynku Grand Place ustawiono w listopadzie 2012 roku, neutralną religijnie, 25 metrową instalację świetlną ze świecących sześcianów⁴⁸. Zdaniem Nialla Fergusona mieszkańcy Europy żyją w społeczeństwach postchrześcijańskich, które są ekonomicznie, demograficznie i kulturowo dekadencje⁴⁹.

Imigranci z krajów muzułmańskich masowo osiedlający się w krajach zachodniej Europy stają się też w coraz większym stopniu wewnętrznym problemem Zachodu. Przywożą ze sobą własną kulturę, język i obyczaje, niechętnie się asymilując. Oporowi przed integracją ze społecznościami lokalnymi towarzyszy przekonanie części mahometan, że na ziemi zamieszkiwanej przez wyznawców islamu, powinny panować jego prawa. Przekonanie to nie napotyka większego oporu postmodernistycznej, sekularyzującej się Europy, której populacja jeżeli już poszukuje transcendencji, to raczej w formie oferowanej przez sekty, a nie tradycyjne kościoły chrześcijańskie. Profesor Eugeniusz Górski zauważa, iż fenomen postmodernizmu jest

⁴⁷ E. Bienkowska, *Spór o dziedzictwo europejskie. Między świętym i świeckim*, Warszawa 1999, s. 37.

⁴⁸ <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1515,title,Abstrakcyjna-choinka-wywoluje-protesty-w-Brukseli,wid,15146842,wiadomosc.html?ticaid=1feb5> (2013-01-20).

⁴⁹ N. Ferguson, *Zmierzch i upadek Europy*, [w:] *Idee z pierwszej ręki. Antologia najważniejszych tekstów „Europy” – sobotniego dodatku do „Dziennika”*, Warszawa 2008, s. 33.

wypadkową świadomości przełomu i wyzwolenia, specyficznej dla czasów postkomunistycznych, ale też w pewnym sensie uświadomienia sobie wyczerpania dotychczasowych możliwości, próżni intelektualnej i porażki procesu modernizacji⁵⁰.

Jeśli idzie o naturalne źródła tożsamości europejskiej to należy stwierdzić, iż homogeniczny charakter populacji zamieszkującej Europę, potwierdzony w ramach wieloletniego, rozpoczętego z inicjatywy National Geographic w 2005 roku projektu genograficznego, badającego mitochondrialne DNA w skali globalnej (w ramach projektu wzięło już udział 559 tys. uczestników z ponad 140 krajów⁵¹), wymusza na badaczach źródeł tożsamości europejskiej interdyscyplinarność podejścia oraz skłania do wzięcia w szerszym zakresie pod uwagę właśnie naturalnych źródeł tożsamości, a w szczególności dziedzictwa genetycznego Europejczyków.

ADAM ZAMOJSKI – doktor filozofii, adiunkt w Zakładzie Filozofii i Myśli Politycznej Instytutu Nauk Politycznych, Wydziału Zarządzania i Administracji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. W swoich badaniach zajmuje się problemem genezy i ewolucji cywilizacji europejskiej, tożsamością europejską, antropologią polityczną, stosunkami wyznaniowymi i etnicznymi. Członek Rady Naukowej *The Peculiarity of Man*. Opublikował: *NEW AGE filozofia, religia i paranauka* (Kraków 2002), współredaktor zbiorów *Europa homogeniczna czy komplementarna – recepta na zjednoczenie* (Toruń – Kielce 2009) oraz *Współczesny człowiek w społeczeństwie informacyjnym: egzystencja – ideologia – moralność* (Toruń – Kielce 2010). Autor ponad 40 artykułów naukowych.

ADAM ZAMOJSKI – Ph.D. in philosophy, assistant professor at the Section of Philosophy and Political Thought, Institute of Political Science, Department of Management and Administration, Jan Kochanowski University in Kielce. His research interests: origin and evolution of the European civilization, European identity, political anthropology, ethnic and religious relations. Editorial boards: *The Peculiarity of Man*. Publications: *NEW AGE filozofia, religia i paranauka* [NEW AGE, Philosophy, Ideology, Parascience], Cracow 2002, co-editor *Europa homogeniczna czy komplementarna – recepta na zjednoczenie* [Europe homogenous or complementary – recipe for unification], Toruń – Kielce 2009 and *Współczesny człowiek w społeczeństwie informacyjnym: egzystencja – ideologia – moralność* [Contemporary Man in informative Society: Existence – Ideology – Morality], Toruń – Kielce 2010. Author of over 40 articles.

⁵⁰ E. Górski, *Civil Society, Pluralism and Universalism. Polish Philosophical Studies, VIII*, Washington 2007, s. 123.

⁵¹ <https://genographic.nationalgeographic.com/> (2013–01–17).